

Araştırma/İnceleme:

Edward Said'in 'Yersiz Yurtsuz'luğu Temelinde

Şarkiyatçılık ve Tarihyazımı

Özge ASLANMİRZA*

orcid.org/ 0000-0001-9664-9880

Öz: Bu çalışma, akademik dünyanın uzun süre gündemini meşgul eden Şarkiyatçılık kavramının çıkış noktasını Edward Said'in *Yersiz Yurtsuz* isimli otobiyografi kitabı üzerinden incelemeyi ve bu doğrultuda elde edilen yorumlarla Şarkiyatçılık'ın özellikle post-kolonyal tarih yazımına ne gibi etkilerde bulunduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatürde Şarkiyatçılık kavramı ve Edward Said'in bir çeşit sürgünlük olarak tanımladığı hayatındaki kimlik karmaşası ve post-kolonyalizm yazınındaki yeri dile getirilmiştir. Bunun yanında, eser üzerinden elde edilen yorumlarla Doğu-Batı ikilemindeki duruşunun kökenlerine inilmesi, Şarkiyatçılık kavramının daha iyi anlaşılması ve bireysel deneyimlerinin akademik yansımalarını daha anlamak ve anlamlandırmak adına zaruridir. Özellikle Post-kolonyal tarihyazımı açısından, geriye baktığında, kendini öteki konumunda görerek geçirdiği çocukluğu, farklı eğitim kurumu tarzlarını görmüş olması ve diğerlerinden farklı ve dışarda bırakılan bir kimliğe sahip olmasının getirdiği bakış açısı sömüren ve sömürülen farkı üzerinden bir perspektif geliştirmesini sağlamıştır. Bir anlamda Said'in madurun yanında yer almasına yol açmıştır. Otobiyografisi üzerinden okunduğunda Edward Said'in hem sürgünlüğü ifade etme hem de susturulan kesime dair bir sözcü olma arzusu net bir şekilde okunabilmektedir. Bu doğrultuda hayatı boyunca geçirdiği tecrübeler hem siyasi hem tarihi hem de edebi açıdan zenginleşmesini sağlamış ve akademik yazına pek çok noktadan katkı sağlama olanağı bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şarkiyatçılık, Post-Kolonyalizm, Tarihyazımı, Kimlik, Otobiyografi

* Özge Aslanmirza, Kocaeli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi, ozaslanmirza@gmail.com

Orientalism and Historiography on the Base of Edward Said's 'out of Place'

Abstract: This study aims to analyze the starting point of the concept of Orientalism, which has been occupied the agenda of the academic world for a long time, over the memoir book of Edward Said, *Out of Place* and to reveal Orientalism's impact especially on the post-colonial historiography with the obtained interpretation. In the ongoing literature, the concept of Orientalism and Edward Said's identity confusion of which he defined as a kind of exile was put forth in the place of post-colonial historiography. Besides, it is vital to examine his stance to the roots of East-West conundrum to understand the academic reflection of his individual experiences and the concept of Orientalism through his memoir. In terms of post-colonial historiography, when he looked back, his childhood of which he regraded himself as other and his education at different institutions, also, his perspective of which the identity was estranged from others provided him to develop an outlook differentiating the exploited and exploiter and he took a stand in subaltern. Perusing over his memoir, his passion of expressing his exile and the being the spokesman of the silenced fractions can be easily noticed. Thus, his lifelong experiences gave him an opportunity of enrichment in terms of politics, history, literature and academic circle.

Keywords: Orientalism, Post-Colonialism, Historiography, Identity, Autobiograph

Extended Summary

Purpose

The concept of Orientalism has maintained its impact on diverse fields of social sciences such as literature, politics and history. It caused to rethink the perception of East and inevitable, West, to healthily and fruitfully understand the different cultural and social, also, political dynamics of both sides. Crucially dealing with and putting forth the ones whose voices were silenced or whose cultural roots and structures were exploited, it contributed to the birth of a new approach embracing not only the so-called prominent histories but also the silenced ones. While wandering around the concept and its bringings, it is equally important to dig into the mind of the one who bore this new dimension. Upon this, this study aims to reveal the motivations and inspirations which Edward Said steered into writing on the concept Orientalim over his memoir *Out of Place* and over these interpretations, what kind of innovations that he broke new ground on historiography through Orientalism.

Further Discussion

The main and important sources of the study is Edward Said's memoir, *Out of Place*, in which he mentioned his childhood environment, his relations with his family, his personal struggles in terms of being 'other' through his lifelong experiences and how his queries commenced with cultural mosaic of the Middle East, identity crisis for being in the middle of East or West and his encounters of different education styles. While probing into his life, his memoirs has revealed critical junctures in his life to unveil the contentious concept of Orientalism and its reflections in the academic world. Furthermore, he differentiated the division between East and West stating the fact that the image of the people of the East was displayed as more inferior and more mystical than the West. Thus, he highlighted the problem of representation, as well. He thought and revealed that even in the travel books, the East was equal to an egzotic representation and asserted that his childhood environment of East was not similar to the ones in the travel books of the Western travelers. As he argued, they went the Eastern lands with their own patterns and images of the East and their people. Thus, for a Western traveler, East is a kind of a mental construction, not a reality. For Edward Said, it is necessary to know East and West well to avoid this. In addition, the main point is to extract the certain attitudes and look at a different culture in a neutral way. In this perspective, the world turned into a place of a fluctuating journey where he tried hard to bring together diverse cultures.

Other major point is the contributions of the concept to the historiography. As mentioned, he was regarded as one of the pioneering figure of the subaltern studies since he was dealing with the people whose voice were silenced in terms of culture and history. Along with that, he criticized the history writing in the eyes of power groups, and he was against the approach of the exploiters. He expostulated the dominant powers of which re-wrote the history as if they were the ones who were the real owners of that area or culture. This is also the reason why he was a prominent figure since he attempted to draw attention to these group of people who were called as subaltern and wanted them to have a part in the stage of history.

Conclusion

All in all, understanding the concept of Orientalism is significant in the frame of Edward Said's lifelong experiences, his political stance and struggles, also, his contribution to historiography in terms of Subaltern studies. Considering the fact that ideas, most of the time, emerged from and shaped through the individual background of the intellectual, examining 'behind the lines' of the memoirs brings forth clues of how the idea and mentality help one to develop his own ideas. In the case of Edward Said, it is explicitly recognized that his perception of East and West became visible over his childhood environment and education in both American and British styles and his identity. Not to mention his memories related to the indignity he was exposed to due to his identity, his

fluctuant course of life which enfolded the state of being in exile seemed to have caused him to produce such work as Orientalism through which he bestowed a critical standpoint in the area of historiography where he turned into an important character in speaking on behalf of the ones who were receded into the holes of history.

Giriş

“İnsanın adı onunla en az ilgili olan yanıdır. Doğar doğmaz, o bilmeden başkaları veriyor. Ama yapışıp kalıyor ona. Onsuz olamıyor” (Atılgan, 2004: 119).

Şarkiyatçılık, etkilediği bilim dalları dışında, kendi yazarının da metinden bağımsız okunmamasını gerektiren ve yazarın şahsi arka planının metinden kopamayacağı orijinal kavramlardan biri olmakla beraber farklı bağlamlarda hala çokça tartışılan kavramlarından biri olmuştur. Bu yaklaşımla, makalenin birbiriyle bağlantılı iki amacı bulunmaktadır; birincisi, Edward Said’in *Yersiz Yurtsuz* adlı eseri üzerinden kendisini *Şarkiyatçılık* gibi bir eseri yazmaya yönelten itkileri ve motivasyonları ortaya çıkararak bir öteki-zihin arkeologluğu yapmak, diğer yandan ilk amaçla damıtılan yorumlarla Şarkiyatçılık üzerinden tarihyazımına nasıl bir katkıda bulunduğunu görebilmek. Bunu gerçekleştirirken incelenen ilk önemli kaynak öncelikle ölmeden on yıl önce yazdığı *Yersiz Yurtsuz* adlı otobiyografisi olacaktır. Öncelikle önemle belirtmek gerekir ki otobiyografisi üzerinden bir okuma yapmak, kaynağın kendisinden mütevellit dikkatli bir okuma gerektiriyor. Otobiyografi, dikkatli bir gözle bakıldığında kişinin aslında kendi geçmiş çatışmalarından, gözlemlerinden gelen birikimin tecrübe süzgecinden damıtılmasıyla ortaya çıkan bir kendilik hesaplaşmasıdır; yaptığı iş ya da ortaya koyduğu yapıt ne olursa olsun -hele ki o kişi metin ve yazıyla haşır neşir oluyorsa eğer- kendi iç çatışmalarının örüntüsü üzerinden yükselen bir yapı inşa eder. Yazan kişinin kendi şahsi teamülleri de yazdığı esere çokça yansıdığı için, belki de kullanılması en sıkıntılı tarihi kaynaklardan biridir. Ancak zamanla otobiyografinin sadece yazarın kendisi ile ilgili değil, çok farklı bireylerin yaşam tarzlarına ve deneyimlerine de dokunması da otobiyografiyi önemli bir hale getirmiştir (Caine, 2019: 98). Tam da bu nedenle farklı karşılaştırmalar yapmaya çok daha açık oldukları için incelenen döneme dair çok daha ciddi bir analitik gözden geçirme işlemi yapmayı gerekli kılarlar. Örnek olarak Ali Birinci, otobiyografik bir tür olarak görülen hatıratların incelemesinde farklı metinlerin yanında aynı eserin farklı baskılarının da incelenmesi ve varsa diğer türevleriyle karşılaştırmalar yapılmasının gerektiğini çünkü bu sayede yazarın değişen saiklerinin de peşine düşülebileceğini belirtir (Birinci, 1998: 619). Bunun yanında bir otobiyografiyi çok daha iyi anlamlandırmak ve incelemek adına bir dizi

parametre de bulunmaktadır. Otobiyografinin yazıldığı kültürel, sosyal ve benzeri yapıyı anlamlandırmak ve bilmek, hangi okuyucuya karşı bu yapının bırakıldığı, anlatıdaki 'ben' ile ne ifade edilmek istendiği ve yazarın nasıl bir rol üstlendiği, yazarın nasıl bir anlatı üslubu benimsediği (kendi incelemesini yapmak, bir noktaya dikkat çekmek vb.), yapının hangi dönemi ya da zamanı işaret ettiği gibi (Smith ve Watson, 2001:). Bu düşüncelerin de ışığında, metinde, sadece otobiyografi ve diğer eserlerle de sınırlı kalınmayıp yapılan röportajlarından da yola çıkılarak Edward Said'in söylemleri incelenmiş ve düşünce yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Edward Said'in Yersiz Yurtsuzluğuna Dair

Edward Wadie Said'in hayatı, inişli çıkışlı pek çok aşamadan geçmiş ve dönemin önemli olayları, aile içindeki yaşantısı, kendi kişisel buhranları arasında şekillenmiş gözükmektedir. Said, 1935 yılında o zaman İngiliz yönetimi altındaki Filistin'in başkenti Kudüs'te dünyaya gelmiş, çocukluğunun büyük bir kısmını da Kahire'de geçirmiştir. 1947 yılında ailesinin Kudüs'e dönme kararı almasıyla eski yurtlarına dönse de diğer birçok Filistinli gibi Birleşmiş Milletler'in bölgeyi Arap ve Yahudi ayrımıyla bölme kararı sonrası patlak veren Arap-Yahudi çatışması üzerine Mısır'da kalmak durumunda kalmıştır. Eğitim hayatı da karmaşık bir düzlemde, tuhaf bir gelgit arasında sıkışmıştır: İngiliz geleneğindeki bir eğitim sisteminden Amerikan geleneğine ama Arap kimliğiyle. Daha sonrasında ise Princeton ve Harvard Üniversiteleri'nde eğitim gördü ve farklı üniversitelerde konuk öğretim üyesi olarak görev almıştır. Farklı yerlerde geçen hayatı ışığında, Said'in sıklıkla ifade ettiği "yersiz yurtsuzluk" kavramı mekânsal, kendi fikir dünyasında ciddi bir şekillenmeye kaynaklık edecek şekilde eğitimsel ve kimliksel olarak kendi varlığında dallanıp budaklanmıştır. Kendisi bu durumu "*kendini bildi bileli yersiz yurtsuz olduğunu*" ifade ederek belirtmiştir (Said, 2014: 21). Özellikle *Yersiz Yurtsuz*'da da ilk belirttiği noktalardan biri kendi ismi ve konuştuğu dille ilgili bir bilinmezlik, bir içselleştirememeye halidir. 'Edward' ismi ve 'Said' soyadı ona göre kendi kimlik çatışmasının öncüllerinden biri haline gelmiş ve bürünmek durumunda kaldığı kültürel rollerin bir nevi yumuşak noktası olmuştur.

Dil konusunda da benzer bir karmaşanın varlığından söz edebiliriz. Anadil olarak çıkış noktasının İngilizce mi Arapça mı olduğunu ya da hangisi üzerinden bir aidiyet kurabileceğini hala daha kavrayamadığını belirterek "*birinin kimileyin alaycı kimileyinse hasretli bir edayla ötekinde kendini sezdirdiği, çoğunlukla her birinin diğerini düzelttiği, diğeri üzerine akıl yürüttüğü bir kullanım dâhilinde, 'yerine göre' bir yaklaşımla bir dili diğerine göre tercih ettiğini*" ifade eder (Said, 2014: 22). Çocukluğundan beri annesinin günlük yaşamda hem İngilizce hem de Arapça kelimeleri kullanması, dil karmaşası altında kalan bir çocuk imgesini ortaya koyar (Eren, 2011: 41). Hatta bu dil sorununu hayatındaki temel

çatlaklardan biri olarak görür; anılarını yazarken de bu durumun kendisini ifade etmede ve belli durumlar için kelime seçmede zorladığını anlatır (Said, 2014: 16). Özetle dil tahayyülü, Said için temsil mantığına dayalı bir hakikat halini almıştır (Wittgenstein, 1922: 40). Edward Said'de dilin kullanımı, kendini düşüncelerini ifade etmek için bir araç olmasının yanında varlığını bütünlediği ve gerektiği zaman üzerinde oynayabildiği bir yapıdır.

Bu yersiz yurtsuzluk içindeki sürgün hali, Said'in bakış açısından determinist bir hale gelmiş, isminin geleceğini taşıyan bir haberci konuma oturmuştur. Bu sürgünü oluşturan da sadece mekânsal olarak değil, kimlik, zihinsel dünya ve deneyimler arası bir geçişe neden olmuş ve Said, tüm bunların karması içinde bir yersiz yurtsuzluğa sürüklenmiştir. Kitap içinde bu durum, kendi varlığını net bir şekilde vücuda getiren bir oluş halinde değil, geçmişe yüklediği hezeyanların dökümü olarak yansımıştır. Anne-babası hem yaradılış hem de farklı Hristiyan azınlıkların üyeleri olarak yaşayan birbirinden farklı iki Filistinli'dir, yarım bırakılmış eğitimlerinden dolayı belli garipliklere sahiptirler ve Mısır'da kendilerine uyarlamaya çalıştıkları bir yaşam tarzları mevcuttur; Said'e göre "*Edward bu koşullarda yersiz yurtsuz değil de ne olacaktı?*" (Said, 2014: 42).

Alıntılanan metindeki gibi ifadeler aslında yazarın otobiyografisinde sıklıkla göze çarpar ki kitabın geneli okunduğunda kendisinin sürekli bir 'içsel mağdur' hayatı yaşadığı izlenimi ister istemez okuyucuya sezdiriliyor. Bu durum, şüphesiz ki, *Yersiz Yurtsuz* kitabındaki Şarkiyatçılık kavramından, siyasi düşüncelerini anlamlandırmaya giden yolda Edward Said'i kendisi yapan deneyimlerin, belirsizliklerin ve çalkantıların temeline inmeye çalışan, yalın ve derin bir çabanın ve hatta ölüme yakın olan bir belleğin kendini, tek bir hayat içindeki çoklu kimlik düzeyleri üzerindeki kopuklukların bağlanmasıyla var ediş şekli olarak da yorumlanabilir. Bunun ışığında Said'in hatıralarına bakıldığında en fazla göze çarpan ve dile getirilen unsur bir 'kimlik' bir 'aidiyet' sorunudur ve bu sorun aslında kendisini, hayatının sonuna kadar sürecek kronik bir kafa karışıklığına sürüklemiştir. Otobiyografideki mağduriyet havası ve kafa karışıklığı, kendi çatışmalı yaşantısının bir iç dökümünün dışavurumu olarak yorumlanabilir. Böylesi bir kafa karışıklığı Zygmunt Bauman'ın ifade ettiği türden bir kafa karışıklığı karşılık gelir, zira Bauman, eşsiz olan kimliğimizi ifade etme halinin bizi belirsizliğe ve kafa karışıklığına sürüklediğini ifade eder. Ona göre, bu kafa karışıklığına kesin bir çare yoktur; fakat kendimizi tanımlama görevi her zaman peşi sıra arkamızdan gelir ve bu görevin tatmin edici bir şekilde sonuçlanma ihtimali çok düşüktür (Bauman, 2017: 119). Said'in yaşamı boyunca içinde bulunduğu hissiyat da buna benzer; hayatı boyunca kendi kimliğini herhangi bir yere oturtmakta oldukça zorlandığını ve birbiriyle çatışan çok kimliklilik hissi içinde çocukluğunda neden "tam Arap ya da tam Avrupalı ve Amerikalı, tam Ortodoks Hristiyan veya tam Müslüman ya da tam Mısırlı" olamama durumunu pek çok kez düşündüğünü belirtir (Said, 2014: 24). Said'in de belirttiği üzere otobiyografisini yazmasındaki asıl neden, eseri yazdığı dönemdeki yaşantısıyla o günlerdeki yaşamı arasındaki zamansal ve mekânsal uçurumun iki

yakasını bir araya getirme ihtiyacıdır (Said, 2014: 17). İlerde de görüleceği üzere, bu uçurumu doldurma teşebbüslerinin hayatındaki yansıması onun düşün yapısını şekillendirecektir.

Çoğunlukla aile içinde özellikle baba figürünün baskısı, babanın mükemmeliyetçilik arzusunu oğlunun üzerinden geliştirme çabası ve buna karşılık yazarın sıklıkla sözünü ettiği yetersizlik olgusu oluşturmasında çok büyük bir yere sahiptir (Said, 2014: 83, 109, 286, 307, 380). Ayrıca Said, bu durumun içinde gizlenen kişiyi gerçekleştirmede bir kopuş görür ve hatta bunu ‘talihli’ bir netice olarak yorumlar (Said, 2014: 99-387). Said’in kimliğe dair problemi Baumanvari bir şekilde hayatının sonuna kadar sürmüş gözükmektedir. Röportajlarından birinde asıl denemek istediği şeyin kimliğinden uzaklaşmak olduğunu söylerken New York’a da ayrı bir önem atfeder çünkü “onun teşvik ettiği kimliği değiştirme ya da farklı olma fikri”nden hoşlanmaktadır (Ali, 2018: 104). Bunun yanında kimliğinden uzaklaşmaktan ziyade, daha derinden incelendiğinde kendinden uzaklaşmanın bir iç rahatlatıcı bir algıdan öteye geçemediğini ve hatta kendi kimlik oluşum temelini bir kavram üzerinden ifade etmiş olduğunu görmek yerinde bir çıkarım olacaktır. Sürgünde geçmiş olarak gördüğü hayatının bir yansımasıdır da bu aynı zamanda, çünkü sürgünlük durumu, kendisinin tabiriyle, alışlagelen (ya da var olan) düzenin dışında olmaktır; bir göçebe olarak yaşamak ve merkezi olmayan bir dünya üzerinde var olmak (Said, 2000: 192). Bu durum, kimlik karmaşası içinde Said’in *kendine bir kimlik bulmak yerine, kimliksizlikte, yersiz yurtsuz olmakta karar kılması olarak yorumlanabilir* (Eren, 2011: 48). Fakat bu hal, bireyin karar vermiş olduğu bir hal olmasından ziyade yaşamının arka planından gelen adeta bir yazgı olarak biçimlenmiş bir hale dönüşmüştür. Ölmeden on yıl önce kendisiyle yapılan röportajda şu sözleri dile getirmiştir: “*Sürgün olduğumu düşünüyorum. Doğrusu her türlü kimlik sorusunu, her şeyden önce de kendi kimliğimi, müthiş sıkıcı buluyorum. Gerçekten hiç ilgimi çekmiyor. Hayatımın geri kalanında onu pekiştirmek şöyle dursun asıl denemek istediğim kimliğimden uzaklaşmak*” (Ali, 2018: 104). Sonuç olarak içinde bulunduğu halin asıl tezahürü, sürgünlük yolu üzerinde kendisi için kimliksizlik yolunu seçmesi olmuştur.

Edward Said ve *Şarkiyat* Kavramına Dair

Edward Said’in *Şarkiyatçılık* (1978) gibi bir eseri ortaya koymasında yukarıda belirtilen noktalar, yine hayatı boyunca yaşadığı ikilemlerin, Şarklı kimliği üzerine oturtmaya çalıştığı Garbi kıyafetin izdüşümüdür. İkilemlerinin ortaya çıkmasında yukarıda bahsettiğimiz ailevi yaşantısının biçimi kadar geçtiği farklı eğitim süreçleri, karşılaştırmalı bir hayat analizine kendisini ister istemez itmiş gözükmektedir. Bunun yanında Şark temeli hiçbir zaman ortadan kalkmış bir mefhum olmamıştır benliği üzerinde. Keza *Şarkiyatçılık* kitabını da bir

"Şarklılık" bilinci temeli üzerinden kurduğunu yazarın kendisi de ifade eder: *"Şarkiyatçılık incelemem, birçok yönüyle, kültürün -egemenliği tüm Şarklıların yaşamında pek güçlü bir etken olmuş olan kültürün – bir Şarklı olarak benim üzerimde izlerinin dökümünü yapma girişimiydi. Müslüman Şark'ın benim için zorunlu bir ilgi odağı olmasının nedeni de budur"* (Said, 2013: 35).

Bireysel yaşantısındaki deneyimlerin temeli üzerine Said'in Şarkiyatçılık eserine giden yol, 1970'lerde siyasi düşüncelerini ifade etmesi ile kesişmektedir. Kendisi de oryantalizme olan ilgisinin ortaya çıkışını anlatırken iki olaydan bahseder. Bunların ilki, Arap-İsrail Savaşı'dır. Batı medyasında Araplar savaş sanatında aşığılanan ve modern görülmeyen taraf iken Ekim 1973'te Mısır ordusunun kanalı geçmesinin herkes için şaşırtıcı bir durum olduğunu belirtir. Bu kendisinin ifadesiyle onda uyarıcı bir etki yaratmıştır (Jhally, 2016: 168). Said Arapların ve Müslümanların Batı medyasında temsil edilmiş şeklini -terörist vb.- eleştirirken, bu durum onu Batının İslam ve Orta Doğu imgelemine daha ciddi bir şekilde ele alıp analiz etmeye teşvik eder (Lockman, 2010: 185). İkincisi ise kendi bireysel geçmişle çok daha ilintilidir. Said, sanatçıların ve Doğu hakkında yazan yazarların (Disraeli ve Flaubert gibi) temsil ettiği Doğu'nun kendi geçmişinde deneyimlediği Doğu ile bir benzerlik taşımadığını belirtir. Onun için bu iki nokta, oryantalizmin tarihini yazmasında etkili olmuştur (Jhally, 2016: 168). *Yersiz Yurtsuz* içinde de Doğu ve Batı arasında belirginleşen ayrımı ve Orta Doğu'daki çalkantılı durumun yansımalarını görmek mümkündür. Edward Said'in annesinin üzerinden yaşadığı bir durumda Lübnanlı olmayı şu şekilde açıklamıştır: *"Lübnanlı olmak birdenbire potansiyel terörist olmakla eş tutulmuş, böyle şeyleri oldum olası gururuna yediremeyen annemin hesapları ters teperek onu eskisini hiç mi hiç aratmayan bir sabıkalı uyruk sorunuyla baş başa bırakmıştı"* (Said, 2014: 183).

Bunların ışığında Edward Said'in ifade ettiği şekliyle Şarkiyat, "Şark" ile (çoğu zaman) "Garp" arasındaki antolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçimidir. (Said, 2014: 12). Bu düşünme biçimini açıklarken de Foucault'nun tanımladığı söylem kavramını işlevselleştirir.¹ Bu bağlamda Said'e göre Şarkiyatçılık bir söylem olarak incelenmelidir ki *"Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark'ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini -hatta üretebilmesini sağlayan o müthiş sistemli disiplinin anlaşılabilirsin"* (Said, 2014: 13). İncelenen bağlamda Şarkiyatçılık kavramının temel derdi, Avrupa'nın ya da daha genel anlamda Batı'nın Şark'ın gerçekte ne olduğu ile ilgilenmemesi ve Şark'ı kendi kurduğu bir imge ile incelemesidir. Çoğu zaman bu kavram kendiliği diğerlerinden ayrılan bir temsil yöntemi halini almaktadır (Grossberg, 1996: 95). Temsil durumu yine Said'in

¹ Foucault'da söylem, içerik ya da temsilleri işaret eden gösterge gruplarından da öte, sistematik bir şekilde üzerinde konuşulan nesnelere şekillendiren pratiklerdir. Bu bağlamda, böylesi bir söylem içinde anlatan ve dinleyen ile yazan ve okuyan birbirlerini ve var oluşlarını anlamak adına karşılıklı bir ilişki kurar.

hayatındaki temel kimlik problemi üzerinden kendi hayatının her noktasında bir kimlik temsili üzerinde görülebilir:

Hem asker tıraşlı Amerikalı bir üniversite öğrencisi hem de Filistinli yoksulların durumuyla ilgilenen, İngiliz sömürge okullarından yetişme üst sınıftan bir kent soylu Arap gibi görünmeyi başardığım -artık nasıl oluyorsa- on sekiz yaşlarımda, Princeton'a devam eden bir birinci sınıf öğrencisiyken... (Said, 2014: 172).

Bununla birlikte, Said'in bakış açısı aslında Bakhtin'in ayna imgelemi üzerinden de okunabilir (Bakhtin, 1990: 32-33). Bakhtin'e göre aynaya bakan kişi aslında kendine dışarıdan bir insanın baktığı gibi bakmamaktadır. İnsanın aynada kendisine bakması aslında yanıltıcı ve boş bir çabadır; dışardan bakan birine görüldüğümüz gibi görünmeyiz aynada; çünkü aynadaki yansıma, bir başkasına bakmayan, bir başkasını öncül alan bir kişinin eş halidir. Bu anlamda dışarıdan bakan göz dışlanmış ve belli bir etkileşimden uzaktır. Yani, insan (özne), bir başkası yoluyla bir tamlık hali elde edebildiği gibi özneler arası bir etkileşim halinde de var olabilir. Bu, tam da Şarkiyatçılığın insanları silkelediği noktadır. Edward Said, Batı'nın kullandığı ve kendini öncül bir zihin olarak var ettiği aynayı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Buradaki ayna da akademik ve teorik bir temsil yanında siyasi bir seçimdir de bunun yanında belirttiği çoklu anlam çağrışımları ile çeşitli şekillerde yorumlanma gerektirir (Said, 2016: 66). Şarkiyatçılık'ın kazandığı farklı anlamlar -akademik bir araştırma alanı olarak ele alınması ya da gizem ve mistik olarak atfedilen bir dünyanın incelenmesi- ve Şark'ın Batı karşısında Öteki'yi temsil etmesi ile oluşturduğu çağrışımlar ve imgelerle, Edward Said'in önemle üzerinde durduğu gibi bir söylem analizi ihtiyacını doğurur. Bu bağlamda Şark (Orient) ve Batı (Occident) birbirinden ayrı yapılar gibi gözükse de, birbirlerine bir alt-üst ilişkisi içerisinde bağlı olan, Batı'nın Şark üzerinde kendi egemenliğini pratiğe döktüğü bir alan oluşturduğu yerdir.

Edward Said'in Tarihyazımına Etkisine Dair

Edward Said'in tarihyazımına etkisi temel olarak, İsrail ve Filistin tarihinin yeniden tasarımı üzerinden şekillenmiştir (Lachman, 2010: 162). Burada yine kendi yaşamının izdüşümünü görmek mümkündür. Ailesinin işlerinin bozulması ve yeniden hayatlarını idame edebilme sürecini anlatırken Said, *"tarihin çoktan paramparça ettiği Filistinli-Arap-Hıristiyan-Amerikalı mozağinin kırık parçaları"* olduklarını ifade eder (Said, 2014: 354). Bunun yanında anavatanı olan Filistin'in de en azından kendi hatıralarıyla bildiği şekliyle silinip gitmesi de Said'in bakış açısının şekillenmesinde belirgin bir rol oynamıştır (Said, 2014: 194). Doğu'daki yaşam ve kültür sessiz kalmış ve Avrupa merkezli tutumların ağırlığı altında

suskunlaşmıştır. Bu yüzden Edward Said'in tarihyazımına etkisini post-kolonyal tarihyazımı ve Şarkiyatçılık içinde birbiriyle paralel bir yönde incelemek, otobiyografisindeki kimlik sancılarını, zihnindeki Doğu-Batı kavramlarını ve sömürge altında kalmış insanların tarihini gün yüzüne çıkarma isteğini daha iyi kavramamızı sağlar.

Edward Said'in geçmiş tezahürlerinden doğduğunu söyleyebileceğimiz şarkiyatçılık kavramının onun tarihyazıcılığındaki yerini görebilmek ve tarih yazıcılığına etkisini daha iyi kavrayabilmek adına postkolonyalizmin ne ifade ettiğini anlamak önemlidir. Öncelikle post-kolonyalizm, sömürgeleşmenin farklı kültür ve toplumlardaki etkisine ışık tutar. Kavramın önündeki 'post' kavramı kronolojik bir ayrımı işaret eder ve sömürgelerin bağımsızlığını kazandığı dönemi niteler. 1970'lerin sonlarından itibaren de kolonileşme dönemi ve sonrasında yaşanan farklı kültürel etkileri (sonuçları) tartışmak ve irdelemek için kullanılan bir ifade haline gelmiştir (Ashcroft, Griffiths & Tiffin, 2007: 168). Bu bağlamda olayın öznesi ve nesnesi ayrımı içinde kolonizatör ve kolonileştiren diye ifade edebileceğimiz bir anlatı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, kolonizatörün sömürgeleştirdiği toplum üzerinde bir hakkaniyet ve otorite elde etme durumu söz konusudur. Bu doğrultuda Afrika ve Hindistan'daki topluluklar İngiliz ve Fransız kolonizatörlerin nesnesi haline gelmiştir (Lee, 2001: 116). Edward Said, Şarkiyatçılık eserinde post-kolonyalizm kavramındaki 'post'u Ella Shohat'ın ifadesi üzerinden açıklar ve post-kolonyalizmin sömürgecilik sonrası bir anlama işaret etmesinden ziyade bir 'öte'ye geçiş değil, eski sömürgeci uygulamaların yeni hal ve biçimleri olduğunu belirtir (Said, 2013: 364). Bu nedenle Doğu'ya karşı ötekileştirme ortadan kalkmalı ve bastırılan kültür ve toplumların sesi çıkmalıdır. Bu anlayışla Said'in eseri, kültürel anlamda ötekileşmeyi ön plana çıkarmış ve Batılı olma tartışmasını de-kolonizasyon bağlamı çerçevesine koymuştur (Almarcegui, 2014: 138).

Şarkiyatçılık kavramının getirdiği uyanış hali, özellikle post-kolonyal döneme dair çalışmalarıyla öne çıkan Gayatri Spivak Chakravorty²'in, Edward Said'in Şarkiyatçılık eserini post-kolonyal alana yaptığı katkılarla ezber bozan bir eser olarak tanımlamasına neden olmuştur (Chakravorty, 2003: 105). Bir anlamda Şarkiyatçılık, post-kolonyal söylem teorisinin hem etkileyeni hem de etkileneni olmuş ve ötekinin tanıtılma rehberliğini üstlenmiştir.

Post-kolonyalizmin içerdiği belli kaygılar ve söylemler de doğal olarak Edward Said'in kavramları içinde de belli benzerlikler kendine yer edinmiştir.

² Gayatri Spivak Chakravorty, Subaltern çalışmalarının metodolojisini kuran önemli isimlerden biridir. Three women's texts and a critique of imperialism (1985) makalesinde subaltern gruplarının varlığını kanonikleşmiş Batılı yazın üzerinden kurmadan Batı feminizmi ve (anti-) emperyalizmi inceleyen erken dönem çalışmalardan birine imza atmıştır. Çalışmalarında 'marjinal grupların tarihini'nin teorisini kurmakla ilgilenmiş ve Yerel grupları felsefe, edebiyat, tarih gibi birçok alanda incelemeyi amaçlamıştır (Moore-Gilbert, 2003: 38-39; 37-52 & Sanders, 2006: 8-9). Ayrıca kendini 'zihni sömürgeci kurtarmaya çalışan, postkolonyal bir diyaspora' olarak tanımlar (Ray, 2009).

Örnek olarak hem Said hem de Spivak, bölgesel ilişkilendirmelere dayalı bir kimlik kavramını reddeden, seküler bir kimliğin varlığına inanır. İkisi de post-kolonyal dönem araştırmacıların sorumlulukları almalarını ve ezilmişleri temsil etmesi gerektiğini düşünür ancak bu araştırmacıların etki alanları ve konuları nedeniyle risk almış olacaklarını da ifade ederler. Ayrıca, daha geniş bir kesime ulaşmalarına engel olsa da, post-kolonyalizmin ve kültürel söylemin anlaşılmasında teorinin önemini ikisi de vurgular (Burney, 2012: 57).

Tarihçilik açısından Edward Said, kendi kimliğini inşa etme yolunda hayatı boyunca kimi zaman çatışmalı kimi zaman bütünleştirici bir tutum izlemiştir. Buna ek olarak, farklı ve sessiz kalmış ya da kalmak zorunda bırakılmış toplumların temsilcisi haline gelmiştir. Metinlerine bakıldığında Said, tarihin iki önemli işlevini ortaya koyar. Öncelikle tarih -en azından yazarın dönemi içinde belli bir güç odağı tarafından ele alınan ve belli olayların o odaklar tarafından ele alındığı bir alanmış gibi gözükmektedir. Bu durumu da sömüren ve sömürülen üzerinde açıklar. Sömürgeci, sömürülenlerin bugününü ve geçmişini, yani tarihini, sanki o yer ve yaşanmışlıklar kendilerine aitmişçesine tekrar yazmaktadır (Said, 2000: 184). Bu da tarihin politikanın meşruluk aracı haline gelerek suiistimaline yol açmaktadır. Bu anlamda politika ile tarihin zorunlu ama pek de mümkün olmayan bir ayrımı gerekmektedir. Stanford, çok sade bir şekilde bu ayrılığa değinir: Politika, gücün toplum içinde dağılmış halidir; tarih ise geçmiş hakkındaki gerçekleri ortaya çıkarma edimidir (Stanford, 1994: 44). Tarih, belli bir güç odağının elinde kaldığı anda pek ala gerçekliğini yitirebilen ve kendine ihanet eden bir tutum içinde bulunabilir. Bu güç odağı sadece siyasi bir imaj taşımak durumunda da değildir. Edward Said'in, Doğu'ya giden Batılı gezginlerin Doğu'yu yorumlama biçimindeki aşırılıklarına ve bireysel tutumlarına da eleştirel bir bakışı vardır. Verdiği birçok örnek içinde Chateaubriand'ın Kuzey Afrika'ya yaptığı geziyi (1810-1811) anlatırkenki yaklaşımı dikkat çekicidir. Said'e göre bu gezgin, Doğu'ya kendi şablonları ve tahayyülleri ile birlikte gitmiştir. Gezgin için Doğu, oluşturulmuş bir figürdür, gerçekten 'Doğu'nun kendisi değildir (Said, 1978: 171). Halbuki olması gereken, belli yargıları bırakarak farklı bir kültüre kendi orijini içinde bakabilmek edimidir.

Bu anlayışta Said, eğilip bükülebilen bir tarih algısının politika içinde eriyen varlığına sitem etmektedir. Çünkü, bu döngü içinde geçmişin yaratılmış belleği, yöneten ve yönetilen için yeni bir kimlik yaratır (Said, 2013: 178). Bu yaratılmış kimlik de aslına sırtını dönmek gibi bir tehlike içermektedir. Post-kolonyal dönem, Foucauldijen anlatı³ düzleminde, halkın kendisini

³ *Şarkiyatçılık* eseri, birçok noktada eleştirilere de maruz kalmıştır. Edward Said özellikle söylem konusunda Foucault üzerinden bir anlatı kurgulasa da bu durum eleştirildiği önemli noktalardan biri olmuştur. Aijaz Ahmad, Foucault'nun kavramlarının (temsil, arşiv, epistemik farklılık vb.) Said'in eserinde önemli bir yer kapladığını ancak eser içinde bağlantıların Foucault'nın kullandığı şekilde bağlamlandırılmasında belli sıkıntıların olduğunu belirtir (Ahmad, 2000:159-219). Önemle hatırlatmak gerekir ki Şarkiyatçılık eserine karşı gelen en ciddi eleştirilerden biri Bernard Lewis tarafından yapılmıştır. Lewis, Şarkiyatçılık üzerine yaptığı incelemede Edward Said'in rastgele seçimler yaptığından ve çalışmasının belli bölgelerle ve dönemlerle sınırlı olduğundan bahseden. Örneğin onun Şark

sömürgecısından kurtarmaya çalıştığı bir özgürleşme eylemi üzerinden kurgulanabilir (Foucault, 2000: 223). Eylemin kendisi, topluluk için olumlu bir görüntü sunsa da, yine Foucault'ya göre "bu bireylerin kendi varoluşlarının ya da siyasi toplumların algılanabilir ve kabul edilebilir biçimlerini belirlemeleri için gerekli olacak özgürlük pratiklerinin yerleşmesine yetmez". Dolayısıyla Foucault, özgürleşme pratiğinin bazen siyasi ve tarihsel koşul olduğu gerçeğine de değinir (Foucault, 2000: 223-224). Yani asıl üzerinde durulması gereken eylemin nihai olarak gerçekleşmesinden ziyade özgürleşme pratiklerinin o toplum içinde sindirilip sindirilmeyeceği düşüncesidir. Ancak bu şekilde elde edilen özgürlük ile ne yapılacağı ve bu kavramın nasıl ve şekilde uygulanabileceği toplum içinde sindirilir ve bunu bir retorik ile ifade etmek mümkün hale gelir. Hem tarihsel hem de edebi yazında bu kavramın birçok yankısını görmek mümkündür. Örnek olarak, Michel-Rolph Trouillot'nun (Haitili antropolog) *Silencing the Past: Power and the Production of History* kitabında otorite gücünün bırakılan tarihi materyalde, kaynaklarda ve gerçeklikler üzerindeki etkisini baz alarak Haiti'nin bağımsızlığını kazanmasındaki en önemli figür olan köle Jean- Baptiste Sans Souci'nin tarihin katmanları arasında nasıl susturulduğundan bahsedilir. Bunun yanında Trouillot, Avrupa merkezli bir anlatının problematiği üzerinde durur ve eylemlerin de bu Merkez üzerinde dillendirildiğine dikkat çeker. Örnek olarak Haiti'nin bağımsızlığını kazanmasına bir Fransız Devrimi kadar önem atfedilmemiş, hatta Eric Hobsbawm *The Age of Revolution, 1789-1843* kitabında Haiti Devrimi'nden bahsetmemiştir (Trouillot, 1995: 99). Haiti Devrimi daha küçük bir nüfusu etkilemesi ve yerel içerisinde kalması açısından dikkat çekmesi güç olsa da susturulan tarihin konuşması üzerinden okunduğunda post-kolonyal tarih kapsamı içerisinde dikkat çekici bir örnektir. Bu açıdan bakıldığı zaman *Şarkiyatçılık*'ın daha geniş bir düzlemde bakıldığında Edward Said'in post-kolonyal tarih yazımının ciddi bir mihenktaş olarak belirmesi şaşırtıcı değildir. Said'in belirttiği üzere, Şark üzerine yapılan tartışmalarda Şark'ın kendisi mevcut değildi ve Şark bir anlamda ontolojik bir varlık olarak susturulmuştu (Said, 2016: 221). Bu, bir anlamda, Şark, Batı projeksiyonundan ortaya çıkmış, soyut bir temsil değerine sahip ancak Batı'nın bir çeşit kavram nesnesi olan bir fenomen halinde ortaya çıkması durumudur. Bu açıdan bakıldığında aslında Orta Doğu ve Yakın Doğu araştırmaları üzerinde yoğunlaşması gereken Şarkiyatçılık bir çeşit biçim değiştirme yaşar, düşünce ya Batı ya da Doğu içindedir ama Batı'nın gözüyle bir değerler okuması yapılır. Bu nokta da güçten yoksun olan da daha aşağıda kalan da Şark'tır. Ona göre "yabancıyı ele almaya yarayan bir düşünce biçimi olarak *Şarkiyatçılık, modern tarihinin başından bugüne, "Doğu" ile "Batı" gibi katı ayrımları temel alan her bilginin ortaya koyduğu pek acınası bir eğilimin tipik bir örneğini sergiler*" (Said, 2013: 55). Batı, Şark karşısında daha güçlüdür, gibi bir algı oluşmuştur ve bu anlayış toplumların zihnine yedirilmiş haldedir.

kapsamının Orta Doğu ile (özellikle Arap dünyasıyla) belirlenmiş olduğunu ifade eder ve Türk-Farsi çalışmaların eserdeki yokluğunu ve kritik kaynakların ele alınmamış olduğunu eleştirir (Lewis, 1982: 1-20). Şerif Mardin ise Said'in "söylem" kavramını pek çok değişik anlamda kullandığına -zihniyet, kurum vb.- vurgu yaparak sabit bir söylem anlamının olmaması sıkıntısından bahseder (Mardin, 2002: 112).

Edward Said'in birçok noktada karşı karşıya ele aldığı Doğu-Batı ikileminde kendisi, Şarkiyatçılık kavramını ve bu kavramın uzandığı noktaları sadece bir gözlemci olarak, nötr bir duruşla ele almaz: Batı'ya karşı Doğu'nun, sömürgeciye karşı sömürenin bir nevi içerden bir sözcüsüdür (Dallmayr, 1997: 44). Otobiyografisinde Victoria Koleji'ndeki tarih anlatısının 'şanlı İngiltere tarihi' vurgusu üzerinden verildiğini anlatır (Said, 2014: 66.) Yine aynı okulda Arap olmanın ve Arapça konuşmanın suç sayıldığını, ait olduğu tarih ve kültüre yönelik bir ders almadığını ifade ederek İngiliz çocukları için tasarlanan sınavlara sokulmaktan yakınır (Said, 2014: 248-9). Bu örnekler de Edward Said'in zihin dünyasında dominant olanı yıkan tarih tasavvurunun gelişmekte olan nüveleridir.

Peki toplumsal ve akademik bir noktanın yanında Şarkiyatçılık, hangi zihinsel saikler üzerinden inşa edilmiştir Edward Said'in zihninde? Otobiyografisi üzerinden bir okuma yapıldığı zaman aslında Said'in çocukluğundan beri peşini bırakmadığı Orta Doğulu kimliğine dair yaşadığı farkındalığı görmek mümkündür. Özellikle farklı kurumlarda geçen eğitim hayatı, bu farkındalığı yaşamasında etkili olmuştur. Örnek olarak, *Yeats and Colonization* adlı yazısında Asya, Afrika, Latin Amerika, Avrupa ve Amerika'daki okul, üniversite ve hastanesi gibi kurumların kayıtlarının kültürel tarih üzerinde kurulu sözde modernleşme trendlerini kurduğu kadar zamanla emperyalist hegemonyanın sert yönlerini susturan bir yapı oluşturduğunu belirterek aslında, bunun 19. Yüzyıldaki 'yerli' ve Batılı ayırımı korumakta olduğunu ifade eder (Said, 1990: 74-75). Bu durumu kendi tecrübeleri üzerinden görmek de mümkündür. El-Alemeyn Savaşı'ndan sonra Kahire'ye dönüş yapan ailesi, Said'i Cezire Hazırlık Okulu'na yazdırır. Kendi tecrübelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu okul, sömürgeci sistemin halini işaret eden bir kurum olarak zihninde önemli bir yer etmiştir. Edward Said bu okulda yaşadıklarını, kendisini "*İngilizler tarafından bir sömürge işi olarak düşünülmüş örgütlü bir sistemle tanıştıran ilk deneyim olarak tanımlar ve okuldaki ortamı öğretmenler kadar öğrenciler tarafından da korkunç bir teslimiyetle sineye çekilen, sorgulanmayan bir kabulleniş*" olarak nitelendirir (Said, 2014: 70).

Bu eksende Cezire Hazırlık Okulu'nda yaşadığı bir anı, ipuçlarından bir tanesidir ve bunu karşılaştığı sömürgeci bir tavır olarak işaret eder. Said, Cezire Kulübü'nün büyük sahalarından birinin yanından geçerken okul arkadaşının babası Mr. Pilley tarafından durdurulur:

Burada olmaman gerektiğini bilmiyor musun?" diye çıkıştı bana. Tam kulübe üye olduğuma dair bir şeyler geveleyecekken lafımı acımasızca ağızma tıkadı. "Bana cevap verme çocuk. Derhal buradan çık, elini de çabuk tut. Araplar buraya giremez, sen de Arapsın!" o ana kadar kendimi Arap olarak düşünmediysem, o anda bu fişlenmenin ne anlama geldiğini, insanın elini kolunu nasıl da bağladığını kuşkuyla yer bırakmayacak: bir biçimde anlamıştım (Said, 2014: 72).

Eğitiminde benzer tutumlar ve yaklaşımların Said'in peşini bırakmadığını görebilmek mümkün. Kahire'de gittiği Victoria Koleji'de bir nevi eğitimsel sömürge ile yüzleşmesine neden olur ve Arap kimliği ile ilgili sıkıntılar farklı bir yönde devam eder: "Tehlikeli ve bize zarar vermeye muktedir bir sömürge iktidarıyla aşık atmak zorunda bırakılan ikinci sınıf insanlar olduğumuz gerçeğini aslında hepimizin içten içe hissettiğini yüreğimin derinliklerinde gayet iyi biliyordum" (Said, 2014: 249). Bu anlatı üzerinde Edward Said, üzerinde hissettiği sömürge baskısı altında 'susturulan' bir ötekidir. Bir anlamda Post-kolonyal dönemin toplumunu tarihin konusu haline getirmede oynadığı rolün izlenceleri de yine kendi deneyimleri üzerinden tanımlanabilir.

Otobiyografisinde ifade ettiğinde göre Victoria Koleji'nde geçirdiği ilk ayın sonunda da okul düzenine uymayan bir profil çizmesini, saygısız olarak addedilen öğrencilerle beraber olmasını da İngilizlere bir başkaldırı şeklinde ifade eder. Amerika'daki eğitim hayatını daha sistemselsel ve düzgün olarak görmekle beraber, ülkenin havasındaki tek tipleştirmeyi eleştirerek zamanla bu duruma direnç kazandığını belirterek Kahire'deki hayatına kıyasla, Amerika'daki hayatının da eski alışkanlıklarından ve maddi rahatsızlıkla bir ilgisi olmayan daha sağlam, daha bağımsız ve bir gerçek haline dönüşmüş olduğunu söyler (Said, 2014: 327). Amerika'da Edward Said'in bir anlamda kendini yeniden bulduğu yeni bir hayat başlamıştır.

Görüldüğü üzere, Şarkiyatçılık kavramı, otobiyografisinden de görüldüğü üzere, yazarın genel tarih anlayışını ciddi oranda etkilemiştir. Ayrıca öteki algısının -ya da öteki olarak algılanmasının- zihninde yer etmeye başladığı çok açık bir şekilde görülür. Bu noktada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır: O da otobiyografide anlatılan hikayelerin hangi taraftan bakılarak ifade edildiği. Gerçekten yazar, olanları bu şekilde mi hatırlıyor, yoksa aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, hatırladıklarını kendi kurduğu kavrama adapte edecek şekilde bir seçme işlemine, manipulasyona mı tabii tutuyor? (Ricoeur, 2012: 104). Yazarın gerçek niyetini okuyabilmek güç olsa da en nihayetinde *Yersiz Yurtsuz*'un bir otobiyografi olduğu akılda tutularak okunduğunda yazarın kendi geçmişiyle yazdıkları arasında bilinçli ya da bilinçsiz bir paralellik kurmasının kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Edward Said'in önem kazandığı nokta, politik ve kültürel bir açıklama ile analiz ortaya koymuş olmasının yanında, kendi tarihini keşfetmiş ve tarihleri susturulmak durumunda bırakılmış 'diğerlerini' de konuşturabilmiş olmasından ileri gelir (Treacher, 2005: 378). Diğerleri ifadesinden kasıt sadece tarihsel varlıkları bastırılmış toplumlar değildir. Aynı zamanda, satır aralarında, Said'in kendi iç dünyası içinde bastırmış olduğu duygu, düşünce ve edimlerdir. Bunun yanında Edward Said, *subaltern* kavramı⁴ ile ifade edilen grupların post-

⁴ *Subaltern*, sözlük anlamı olarak 'alt, ikincil, madun' gibi anlamlara gelmekle beraber uzun bir geçmişe sahiptir. Geç Orta Çağ İngilizcesi'nde bu ifade vasallara ve köylülere karşılık gelir. 1700'lerde askeri

kolonyal tarih yazımına önemli katkılarda bulunan ve tarihsel nitelikleri susturulmuş toplumların incelenmesi hususunda için yenilikçi ve yol açıcı bir tarih algısı oluşturan kişi haline gelmiştir (Walia, 1997: 19). Özellikle Arap-İsrail çatışmalarına tarihsel bir süzgeçten baktığında Said, her iki tarafın da kendi ulusal kimliklerine dair bir arayışta olmasının problem olmadığını ama; iki topluluğun da kaçınılmaz bir şekilde acı dolu tarihlerini, kökenlerini ve yaşama ihtiyaçlarını ortaya koyar. Bunun yanında iki tarafın da tarihinin birbirine geçmiş olduğunu ve ortak bir tarihe sahip olduklarını kabul etmenin gerekliliğini ifade eder (Ashcroft & Pal Ahluwalia, 2001: 127). Olguları açıklarken ampirik metotların geçerliliğini tümünden yadsımsızın işaretlerin, sembollerin ve dilin önemi üzerinde durarak sosyal tarihçiliğin tarihsel vizyonunu genişletmiştir (Walia, 1997: 19). Bu minvalde farklı Avrupalı uzmanların ideolojik ve politik amaçlarının doğrultusunda geliştirdiği kültürel hegemonyayı da ters yüz etmeye çalışmıştır.

Sonuç

Edward Said'in hatıra kitabı *Yersiz Yurtsuz* sadece bir otobiyografi olarak değil, Said'i kendisi yapan, kimlik sancılarını, hayatındaki Orta Doğulu arka planın Şarkiyatçılık kavramının doğumunu öncüleyen etkileri ve aile hayatının onda yarattığı tesirleri gözler önüne seren bir çeşit yazılı belgesel olarak okunmaya müsaittir. Bunun yanında, tarihyazımına olan etkilerinin çıkış noktası olarak incelemeye de değer bir eserdir. Bu anlamda, bıraktığı miras uğradığı eleştirilere rağmen Şarki dünyaya karşı getirdiği yeni bakış açısı ile 'öteki'yi daha doğrusu post-kolonyal dönemin toplumunu tarihin konusu haline getirmede önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, geçmişini dimağında tutan bir entelektüel olarak İsrail-Filistin çatışmasının sosyo-kültürel temelini inceleme açısından da üzerine düşeni yapmış gözükmektedir.

Buna ek olarak, geçmişten gelen -hem bireysel hem siyasi hem kültürel-edimlerin sarmalıyla dolanan *Yersiz Yurtsuz*, Edward Said'in geçmişinden gelen yansıma ve tezahürlerle kurduğu bir anlatı olarak kendi kimliği üzerinden oluşturduğu ciddi bir tarih anlatısının temeline yolculuk sunarken Doğu'nun temsil sorununun temelini öznel bir yansımasını görmüş oluyoruz. Kişisel tarihten yüklenen anlamlar ve dönemin siyasi yapısı da göz önüne alındığında, Şarkiyatçılık kavramının da post-kolonyal tarih içindeki önemi daha belirgin hale gelmiş oluyor çünkü doğru temsil edilememenin temelinde yatan

anlamıyla, köy kökenli düşük rütbeli kimseye karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Rus Devrimi'nden hemen sonra Antonio Gramsci (1891—1937) *subaltern* kimliğini sınıf mücadelesi teorilerinin içine yerleştiren kişi olmuştur (Gramsci, 1992: 52). Spivak da bu terimi Gramsci'den almıştır (Ludden, 2002: 5).

'susturulmuşluk', susturulan (ki bunun yerine sömürülen de denilebilir) tarafın varlığını ortaya çıkarıp tarih sahnesinde doğru yeri almalarını sağlaması ve öznelere hak ettiği yeri koyabilmek açısından da bu kavram çok şey anlatmaktadır. Bir anlamda "Avrupalı olmayan Ötekine dayatılan sessizliğe karşı yükselen çılgının gerçeklik kazanmış halini yansıtır" (Eren, 2011: 46).

Muhtemeldir ki Edward Said de kendine böylesi bir misyon edinerek sadece bastırılan ve gölgede bırakılan toplumların değil, kendi benliğinin de bir manifestosunu Şarki kimliği ile temellendirilmiş Garbi bir pelerin ile özgürleştirmeye çabalarken varoluşuna giydirilen kimlik etiketinden de sıyrılmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak, Şarkiyatçılık kavramının bu kadar öne çıkıp olumlu ya da olumsuz eleştirilere maruz kalması en azından bunu inceleyen insanların zihnini harekete geçiren bir olgu olmuşa benziyor. Bu sadece Batı ya da Doğu anlamında bir ayırımın farkına iyiden iyiye varılması ya da toplumları aşağı ya da üstün olarak görme bağlamında bir açıklama getirmesi durumunu kapsamıyor. Bu noktada Rancière'in altını çizdiği noktaya parmak basmış oluyoruz aslında. Rancière aslında tiyatro üzerinden bir toplum ve sanat eleştirisi güder ancak işaret ettiği nokta ilginçtir: "İzleyenlerin, imgeler tarafından baştan çıkarılmak yerine bir şeyler öğrendikleri, edilgen dikizciler olmak yerine etkin katılımcılar haline geldikleri seyircisiz bir tiyatro gerekiyor" der (Rancière, 2009: 11). Yani seyirci o bakakalmış, tiyatrodaki sergilenen oyunla nutku tutulmuş bir halde kalmamalı, alışılmadık bir gösteri ile çözmek durumunda kalacağı bir gizemli bir bilmece sunulmalıdır izleyiciye. Bu şekilde seyirci sabit konumunda kurtularak sorgulayan ve fenomenleri inceleyip ne anlatmak istediklerini çözebilecek bir araştırmacı konumuna geçecektir. Edward Said'in de kendi otobiyografisi üzerinden Şarkiyatçılık'a ve tarihyazımına yaptığı katkı burada yatar. *Yersiz Yurtsuz* içinde okuyucuya *Şarkiyatçılık* gibi bir eseri yazmaya yönelten itkileri gözler önüne sermiştir. Bu anlamda *Yersiz Yurtsuz*, yazarın düşün hayatını anlamlandırmak ve neden Doğu-Batı ayrımı üzerinden bir kurgu inşa ettiğini anlamak adına hayatını okuduğumuz bir rehber haline gelir çünkü kendi yaşadığı ötekileşme hali bir anlamda onu bu durum üzerine eğilmeye itmiştir. Diğer yandan tarihyazımı konusunda susturulan ve sömürülen grupların sorunları üzerinde durması ve bunu Doğu'yu daha iyi tanıma söylemi üzerinden yürütmesi de kendi geçtiği eğitimlerde -en azından üniversiteye kadar- genellikle Avrupa merkezci bir anlayıştan geçmesidir ki kendisi hem Amerikan hem İngiliz okullarındaki dayatmacı ve tek tip yapıdan eleştirel bir şekilde bahsetmektedir. Edward Said'in deneyimleri, yine oluşturduğu kavramın, Şarkiyatçılık'ın, alt metnini oluşturmuş ve eserlerinde yerel kültürlerin, tarihlerin varlığına dikkat çekmiştir. Sonuç olarak yaşadıkları onda pasif bir izleyici etkisi yaratmaktansa zihinsel dünyasını tetiklemiş ve ortaya hala tartışılmalı bir anlatı bırakmıştır.

Kaynakça

- Aijaz, A. (2000). *In theory: Nations, classes, literatures (Radical Thinkers)*. New York: Verso.
- Ali, T. (2018). *Edward W. Said ile konuşmalar*. Nihansu Aydemir (Çev.) İstanbul: Alfa.
- Almarcegui, P. (2014). Orientalism and post-orientalism: Ten years without Edward Said. *Observatory of Euro-Mediterranean Policies*, (20-21), 137-142.
- Ashcroft, B.& Ahluwalia, P. (2001). *Edward Said (Routledge critical thinkers)*, Oxon: Routledge.
- Atılğan, Y. (2014). *Aylak adam*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Bakhtin, M. M. & Brostrom, K. (1990). *Art and answerability*, Michael Holquist et al. (eds.), Vadim Liapunov (Çev.), Texas: University of Texas.
- Bart Moore, G. (2003). Plotting the South African colonial unconscious: Subaltern studies and literary criticism. *African Identities*, 1 (1), 37-52.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. Mesut Hazır (Çev.), Ankara: Heretik.
- Birinci, A. (1998). Hatırat türünden kaynakların tarih araştırmalarındaki yeri ve değeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (41), 611-620.
- Caine, B. (2019). *Biyografi ve tarih*. Müge Sözen (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Dallmayr, F. (1997). The politics of nonidentity: Adorno, postmodernism and Edward Said. *Political Theory*, 25 (1), 33-56.
- Eren, G. (2011). Edward Said: Yersiz yurtsuz bir kimlik arkasındaki sürgün. *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, (19), 39-49.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge*, A. M. Sheridan Smith (Çev.) New York: Pantheon.
- Gramsci, A. (1992). *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*, (Ed. & Çev.) Quintin Hoare & Geoffrey N. Orwell Smith, New York: International Publishers.

Grossberg, L. (1996). Identity and cultural studies: Is that all there is?, S. Hall & P. Du Gay (Yay. Haz.), *Questions of Cultural Identity* (ss. 87-107) içinde, Thousand Oaks, CA, US: Sage.

Jhally, S. (2016). Edward Said İle 'oryantalizm'e dair... Adem Koroğlu (Çev.) *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 167-178.

Lachman, K. (2010). The allure of counterpoint: History and reconciliation in the writing of Edward Said and Assia Djebar. *Research in African Literatures*, 41, (4), 162-186.

Lee, L. F. (2001). Shanghai modern: Reflections on urban culture in China in the 1930's, in *Alternative Modernities*, Dilip Parameshwar Gaonkar (Yay. Haz.), Durham & London: Duke University, 75-107.

Lewis, B. (1982). The question of orientalism. *The New York Review of Books*, 1-20.

Lockman, Z. (2010). *The contending visions of the Middle East: The history and politics of orientalism*. Cambridge: Cambridge University.

Ludden, D. (2002). *Reading subaltern studies: critical history, contested meaning and the globalization of South Asia*, London: Anthem.

Mardin, Ş. (2002). Oryantalizmin hasıraltı ettiği. *Doğu-Batı*, 20, 111-116.

Ranci re, J. (2009). * zg rleŖen seyirci*, İstanbul: Metis.

Ray, S. (2009). *Gayatri Spivak Chakravorty: In other words*, United Kingdom: Wiley-Blackwell.

Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutuŖ*, M. Emin  zcan (Çev.) İstanbul: Metis.

Said, E. (1978). *Orientalism*, New York: Pantheon Books, 1978.

_____. (2000). *Reflections on exile and other essays*, Cambridge: Harvard University.

_____. (2000). Invention, memory and past. *Critical Inquiry*, 26 (2), 157-192.

_____. (1990). "Yeats and decolonization", in *Nationalism, colonialism, and literature*. Eagleton, Terry, Fredric Jameson, Edward W. Said & Seamus Deane (Yay. Haz.), Minneapolis: University of Minnesota.

_____. (2013). *Ŗarkiyatçılık: Batı'nın Ŗark anlayıŖları*, Berna Yıldırım (Çev.) İstanbul: Metis.

_____. (2014). *Yersiz yurtsuz*. Aylin Ülçer (Çev.) İstanbul: Metis.

_____. (2016). *Kış ruhu*. İstanbul: Metis.

Sanders, M. (2006). *Gayatri Chakravorty Spivak: live theory*. Londra: Continuum International.

Shehla B. (2012). Edward Said and postcolonial theory: Disjunctured identities and the subaltern voices. *Counterpoints*, (417), 41-60.

Smith, Sidone & Julia Watson. (2001). *Reading autobiography: A guide for Interpreting life narratives*, Minneapolis: University of Minnesota.

Spivak, G. C. (2003). *Death of a discipline*, The wellesley library lectures in critical theory. New York: Columbia University.

Trouillot, M. R. (1995). *Silencing the past: Power and the production of history*, Boston: Beacon.

Walia, S. (1997). *Edward Said and the writing of history (Postmodern encounters)*, Michigan: Totem Books.

Wittgenstein, L. (1922). *Tractatus logico-philosophicus*, Edinburgh: Edinburgh.